

«*THE LION IN WINTER*»:
EL VELL LLEÓ AL CONCILI

per Josep Antoni Aguilar

«El papa Gregori el Desè havia nascut a Piacenza, a Llombardia, cap a l'any de Nostre Senyor de 1210. Era un gentilhome que venia d'un llinatge de comtes, i el seu nom abans de ser nomenat papa era el de mestre Tebaldo. Havia estat canonge de Lió del Roine i arxidiaca de Lieja, i era bon home i de bona vida. Havia anat en pelegrinatge a la Terra Santa d'Ultramar, on havia acompanyat N'Eduard, príncep dels anglesos, al reialme de Suria, i es trobava en Acre quan va ser elegit papa; per això semblava que aquesta elecció s'havia fet sense cap barata ni frau. Havia estat elegit per voluntat comuna dels cardenals el dia de la festa de sant Gil, el primer jorn de setembre. El frare Etiénne de Sissy, frare dels cavallers del Temple de Salomó, i *sire* Foulques de Pue Tricard, cavallers, havien anat a buscar-lo a Acre de part dels cardenals i de part del rei Carles de Sicília. Gran joia havien fet els d'Acre en saber aquesta elecció, car les gents de la terra tenien gran esperança que ell, que havia vist el deplorable estat en què es trobaven, s'esforçaria a donar consell i ajuda per a la deslliurança de la terra. Ell havia pres comiat de tota la bona gent de la terra, i s'havia fet a la mar en un estol de galeres en la vuitena de Sant Martí, i havia arribat a Brindisi el jorn d'Any Nou. Allà havia estat rebut amb gran festa pel rei Carles i per una part dels cardenals, que esperaven la seua vinguda. D'allà se n'havia anat a Roma, on l'havien ordenat i ungit. Ell sabia bé el pobre estat en el qual havia deixat la Santa Terra, i, com que sabia que a Roma no podria pas celebrar un concili amb els reis i prínceps de les terres del món ni amb tan gran quantitat de prelats, havia arreglat els seus assumptes i se n'havia anat a Lió, i allà havia convocat aquell concili general».¹

Inici del concili

A la dreta del papa, dins la catedral de Sant Joan Baptista, s'asseia el vell rei Jaume d'Aragó, ben conscient de l'honor que hom li havia fet en

¹ Traduec i adapte ací una font francesa, una de les continuacions de la *Història d'Ultramar* de Guillem de Tir, tractant de conservar tant com puc l'estil de l'original.

assignar-li aquell lloc tan a prop de Sa Santedat. El Conqueridor, a Alzira estant, havia rebut una carta de Gregori notificant-li la propera celebració del concili i pregant-li que hi acudís per donar-li «consell e ajuda sobre el feyt de la Sancta Terra d'Ultramar» (així doncs, aquest seria el principal tema que s'hi tractaria), i s'hi havia posat en marxa tot d'una. En arribar a Lió, el papa, els cardenals i els altres senyors o representants que s'hi trobaven —entre ells En Guillem de Beaujeu, flamant nou mestre del Temple, i En Jean d'Agrilly, agent del rei anglès— li havien dispensat tota mena d'honors. En efecte, el rei havia entrat al palau apostòlic en companyia de molts rics-hòmens dels seus regnes que l'acompanyaven, i el pontífex l'havia rebut ben afectuosament. El rei, amb ganes d'agradar, havia volgut mostrar les seues qualitats oratòries, elogiant el pare sant amb un discurs que glossava dues sentències escripturístiques: *Gloriam meam alteri non dabo* i *Lumen ad revelacionem gentium*;² les seues animoses paraules sobre el «feyt d'Ultramar» que havien complagut i divertit molt el papa i tots els presents. Sí, l'anada a Lió havia estat tot un èxit, i el cronista Ramon Muntaner la narraria molts anys més tard així:

Et com entrà per la ciutat del Lleó del Roina, com hi fo reebut fo gran cosa, que no hi romàs comte, rei ne baró, ne cardenals, arcquebisbes, bisbes, abats et priors que no li exissen a carrera a rebre-lo [...] E com fo davant lo papa, lo papa eixí fora la cambra e-l besà sus en la bocha III vegades, e li dix:

—Fill et gamfonaner [gomfanoner] et defenedor de la santa Esgleya romana, ben siats vós vengut!

Et lo rey volc-li besar la mà, e no ho sofferí. Et tantost convidà ell e les sues gents a l'endemà, ço que no havia fet a negun rey que hi fos vengut. *Sí que-l dit senyor rei reebé més de honor et de dons et de gràcies en aquell consili per lo pare sant et per los cardenals et per los reys qui y eren que negun rey qui en lo dit consili fos vengut.*

Sols que En Muntaner s'equivocava, perquè el d'Aragó havia estat l'únic rei a assistir personalment a tan magna congregació. En entrar a l'església, En Jaume s'havia quedat bocabadat en trobar junts tants prínceps de l'església, abillats amb les seues millors gales, esperant-lo per tal de començar el concili: «E, quan entram per l'església, veem-hi meravelles, que veem, entre arquebisbes e bisbes e abats, *bé cinc-cents o pus*, e l'apostoli, qui estava en la tribuna, e los cardenals e los patriarques en dos fenistols davant lo papa, pus alt que els altres». El rei tenia raó d'estar tan admirat: el cronista Martí de Troppau va arribar a afirmar que al concili de

² Per a aquestes citacions i l'ús que en fa el rei en aquests passatges, vegeu Pujol (2001: 160-161), [article consultable a Internet](#).

Lió van assistir 500 bisbes (noteu-ho bé: justament la xifra que dóna el *Llibre del fets*), 60 abats i 1.000 prelats de menor categoria!

Com ha estat dit, el Conqueridor s'asseia a la dreta del papa: «a la dreta part sua, molt prop, que null hom no es pogra metre entre nós e ell. *E la sua cadira no era pus alta que la nostra d'una palmada*». Un gest digne de ser ressenyat, vertaderament: basta recordar que En Muntaner, en parlar de com el basileu dels grecs, kyr Andrònic Paleòleg, havia volgut honorar el malaguanyat Roger de Flor amb el títol de cèsar, va apuntar: «Què us diré? Que d'emperador a cèsar no ha tan solament negun departiment *mas que la cadira és pus baixa mig palm que aquella de l'emperador*». El rei va tenir l'ocasió, doncs, d'escoltar perfectament les paraules del papa, que potser va fer al·lusió al seu viatge de Sant Joan d'Acra a Itàlia en iniciar el seu discurs:

«començà de parlar en llatí *con ell era vengut a força de temps e a vent*, e los cardenals ab ell, mas que nostre Senyor los hi havia guiats e amenats per aquesta bona obra, que *ni malaltia ni vent no els poc destorbar* que no hi fóssem tots ajustats». ³

Consell militar

El 5 de maig de 1274, que es va escaure dissabte, a l'endemà del concili, el papa Gregori va celebrar una espècie de consell militar per tal de discutir el procediment més adequat per socórrer Terra Santa. Segons el *Llibre del fets*, a més del nostre rei, hi eren el mestre del Temple Guillaume de Beaujeu, En Guillaume de Corcelles (a qui Jaume I anomena equivocadament «Joan») en representació d'Hug de Revel, mestre dels cavallers de Sant Joan de l'Hospital, i Alart de Valery, representant del nou rei de França, Felip III; de Valery era un veterà de les guerres d'Ultramar, i feia no gaire havia ajudat l'ambiciós Carles d'Anjou, germà de Lluís IX de França, a conquerir el regne de Sicília amb el suport de l'Església.

El primer a presentar projectes va ser, precisament, el Conqueridor, fent gala de nou de la seua capacitat de planificació militar. El rei va fer una proposta d'expedició dividida en dues fases: un primer contingent de tropes seria enviat a Terra Santa, però no per combatre, sinó per reforçar les guarnicions de les fortaleses cristianes i millorar-ne les defenses; dos anys més tard, ell mateix es desplaçaria a Ultramar, al capdavant d'un exèrcit format per mil cavallers. El *Llibre del fets* ens reconta l'escàs ànim amb què els altres soldats assistents a la reunió van acollir l'oferta reial: «E quan

³ Sobre la narració que es fa al *Llibre del fets* del concili de Lió, vegeu Bruguera (1979), que compara la versió del rei amb la documentació conservada.

nós haguem parlat, callaren tots, que anc negú no hi parlà». El *Llibre del fets* rebla la caracterització dels personatges fent-los parlar mig en català, mig en francès, procediment al qual recorren també altres cròniques catalanes, com les de Desclot i Muntaner. Vegem el següent exemple:

«E sobre açò demanà l’apostoli quin navili poria haver lo soudà. E dix el mestre:

—*Sire*, sí m’ajut Déus, *je vi* que ell mes sa punya en armar e volia assetiar Acre, e anc no poc armar mas disset entre galees e altres llenys.

Pus dix l’apostoli:

—Nós n’hauríem mester atres tantes o vint.

E nós dixem-li:

—Pare sant, no us cal; car, si vós ne volets armar deu de la nostra terra, jo he fiança que ells no fugiran per disset ni per divuit ni per vint, ans los prendran per la gola».

El soldà de qui se’ns parla ací és el poderós [Baibars al-Bunduqdari](#) (1223-1277), i tant de Beaujeu com de Valery el coneixien bé: les continuacions de la *Història d’Ultramar* documenten els seus noms entre els cavallers que van haver de defensar Acre dels repetits i frustrats intents de conquesta del soldà, el qual, però, va ser capaç d’arrabassar als croats les places d’Arsuf, Haifa, Safed, Jaffa, Ascalon o Cesària. Però el que més interessant és la viva energia amb què Jaume I replica al papa, que pensa que caldria formar un estol igual numèricament al de l’enemic: deu de galeres de catalans són més que suficients per enfrontar-se a disset de les enemigues, i a més encara, si cal! Comenta Ferran Soldevila en les seues notes que «aquest judici de Jaume I sobre la marina catalana ens indica la confiança que, ja en aquest temps, abans d’haver aconseguit el domini de la Mediterrània occidental, tenien els dirigents en la seva eficàcia». De fet, la resposta del rei es pot comparar a la seguretat amb què el famós almirall Roger de Llúria, després d’haver aniquilat la flota dels croats francesos de Felip III a les costes empordanenques, va respondre a les amenaces del comte de Foix, que va dir que el rei de França formaria ben aviat un altre estol molt més poderós i tornaria per subjugar definitivament els catalans:

«—E no-m fassats reguart com dehits que·l rey de Franssa armarà a l’altre any CCC cors de galeres: jo creu bé que ell les porà armar, aquexes e encara més; e jo, a honor de mon senyor lo rey d’Aragó, si·l rey de Franssa n’arma CCC, armar-n’é C, sens pus; *e quant aquelles C hage armadas, pens-na d’armar lo rey de Franssa CCC, ho M, si·s vol, que no-m tem que·s gosen ab mi trobar en neguna part. Ne sol no-m pens*

que galera ne altre vexell gos anar sobre mar menys de guiatge del rey d'Aragó; ne encara no solament galera ni leny, mas no creu que nengun peix se gos alssar sobra mar si no porta hun scut ab senyal del rey d'Aragó en la coa per mostrar guiatge d'aquell senyor rey d'Aragó».

Però la nova mostra de seguretat de Jaume I no impressiona tampoc Alart de Valery, que no diu res a favor del projecte de croada presentat pel rei d'Aragó. El Conqueridor ja sap que no en sortirà res de bo, de la reunió, i demana la llicència del papa per poder retirar-se al seu alberg. El papa li la concedeix, i el *Llibre del fets* reproduïx ben segurament la seua resposta en italià: «*Vay, a la benedixio de Domini Dei*».⁴ Sobre el que se'ns explica a continuació, Hauf ha observat ben encertadament que

«la lectura de la *Crònica* reial deixa esbrinar fins a quin grau el monarca se sentia cofoi del seu protagonisme en el concili, on, al seu entendre, havia honorat “tota Espanya”, i reporta amb orgull una mica infantil la seva sortida apoteòsica de l'església i els comentaris de la gent del carrer que exclamava: “El rei no és tan vell com hom dezia, que encara podia doner a un turc una gran lancea”. Hi ha historiadors que, fent-se ressò de la maledicència del moment, semblen considerar aquest episodi com una mena de *gap* de vell gagà, desconeixent la provada capacitat tàctica del monarca» (Hauf 1989: 27-28).

Una coronació frustrada

El 6 de maig, el rei va tenir una altra pensada: fer-se coronar pel papa. Era un honor que ja havia rebut el seu pare, el rei Pere el Catòlic, i que havia de quedar enregistrat a les cròniques de la dinastia. Els *Gesta Comitum Barcinonensium*, per exemple, expliquen:

«[Lo rey En Pere] molt honradament anà-sse'n en Roma a Innocent papa terç [...] en la esgleya de Sent Pancraç lo més [lo papa] e ladonchs ell coronà en rey. Lo rey En Pere, après d'açò, per sa plana volentat e per sa franquea e per honor de Déu e de la esgleya de Roma e del senyor apostoli Innocent, donà franquea e especial privilegi a totes les esgleyes e tots los monestirs de son regne e de sa senyoria que, sens conseyl e atorgament e consentiment d'ell e dels seus successors, per tots temps pusquen fer elecció, que enans aquest privilegi neguna elecció no s'i gosava fer en totes les esgleyes cathedrals ni als monestirs sens conseyl e consentiment del senyor rey; e el senyor Innocent apostoli féu-li gràcia que port tots temps son senyal en sa tenda».

⁴ Sobre aquesta qüestió, vegeu Pujol (2001: 161).

Però el seu pare, el vencedor d'Úbeda, havia concedit encara més privilegis a l'església, com ara «un treüt que nostre para havia donat sobre el regne d'Aragó, a Roma, quan se coronà en Roma». Quan els agents del rei Jaume van presentar la proposta de coronació al pontífex, es van trobar que aquest va fer comptes i va trobar que l'Església no havia rebut tot el tribut estipulat amb el Catòlic: si ara el Conqueridor volia ser coronat pel papa, havia de pagar «ço que n'era fallit» i infeudar els seus regnes a Roma, com abans havia fet el pare. En conèixer la resposta del papa, el monarca va reaccionar amb energia: feia que lleig que Roma li demanés a ell, que tant havia servit a l'Església, tributs i deutes del temps del seu antecessor:

«Mas nós, quan li havíem bé donat nostre consell e porferida nostra ajuda, que no semblava seu que ens ho demanàs, ans nos en devia lleixar tres tants. Mas que nós carta no faríem de novell que ens metéssem en treüt, *car tant havíem nós servit a Déu e a l'Església de Roma, que aquestes menuderies no devien caber entre nós e ell*».

En diversos llocs de la seua *Crònica*, Ramon Muntaner ponderava els serveis prestats pel casal d'Aragó a l'Església, en particular pel gran rei Jaume, capaç de conquerir València, Mallorca i Múrcia sense cap suport dels anteriors papes (o això era el que ell es pensava: «que ja veets lo rei son pare de quant de renda ha crescuda la santa Esgleia, *sens que no n'hac ajuda ninguna*»). Les referències incloïen, a més, el que sembla tot un retret a l'actitud dels pontífexs amb els comtes-reis catalans:

«Que més de vint mília misses se canten vui en aquell dia e tots dies en ço que el sant rei En Jacme conquerí *sens ajuda e croada que no hac de l'Esgleia*; que el regne de Mallorca, e el regne de València e el regne de Múrcia *conquerí sens croada e ajuda de l'Esgleia*. De què ha l'Esgleia vui tant, que fort cosa seria de dir que de cinc regnes altres hagués tants de delmes e de premícies com ha'n d'aquests tres regnes. *Per què la santa Esgleia de Roma e aquells qui la regen deurien pensar lo creiximent que han en la casa d'Aragó e que n'haguessen coneixença en los seus deixendents*. Emperò conhort-me'n en ço: que, *si el pare sant ne els cardenals no han coneixença, lo Rei dels reis, nostre senyor ver Déus, n'ha memòria*, que els ajuda a totes llurs necessitats e els fa anar de bo en mellor, e farà, si a Déu plau, a avant».

Si no m'equivoque, hi ha pocs passatges de la *Crònica* on es palesa un sentiment de desaprovació tan clar pel capteniment de la Santa Seu, que no recompensa com cal una dinastia dedicada des d'antic i amb el favor diví a combatre els enemics de la cristiandat. Ja hem pogut advertir que l'argument no és ni de bon tros exclusiu de Muntaner, sinó que el també l'utilitza el Conqueridor en el fragment suara comentat. El ben cert és que

els reis d'Aragó no tenien cap problema a presumir de currículum quan volien fer patent el seu descontentament amb les decisions dels sants pares.

Un altre monarca aragonès amb una personalitat ben forta, Pere el Cerimoniós, havia reaccionat de forma igualment irada en constatar l'excessiu tracte de favor que l'odiat Jaume III de Mallorca rebia per part de la Santa Seu, i per això, durant una conversa amb un cardenal que actuava com a mediador entre els cunyats, s'havia expressat amb molta claredat i potser amb un punt de supèrbia:

«E per ço com no deïa res de novell, no li fem altra resposta, sinó així com havíem acostumat, salvant que li diguem que ens meravellàvem molt de la favor que el dit qui fo rei de Mallorca trobava en Cort de Roma, que nós jamés, o per nós, lo dit infant En Pere no poc traure un cardenal de Cort de Roma per la qüestió que era entre nós e l'infant En Ferrando, nostre frare, e aquell que fo rei de Mallorca, per aquest fet, n'havia trets dos, e que açò era gran favor, e la santa Esgleia de Roma no havia raó. *Car no era estat algun rei d'Aragó tro a nós, que no hagués escampada de la sua sang per l'Esgleia o per Déu, e no ha rei al món a qui pus sia tenguda l'Esgleia que a nós*».⁵

Abans de marxar de Lió, Jaume I va tractar d'intercedir davant el papa per l'infant Enric de Castella, presoner de Carles d'Anjou des de 1268 pel suport que havia donat a Conradí, un dels prínceps de la dinastia imperial Hohenstaufen que havien disputat la possessió de Sicília al francès. Però el rei va haver d'oblidar-se de la coronació. El fracàs seria recollit, per exemple, a la continuació de Guillem de Tir, on, a pesar de tot, hom va reconèixer el gran esforç de Jaume a impulsar una expedició a Ultramar, fet que sembla suggerir que, a pesar del fiasco de 1269, hom continuava apreciava el bon ànim envers la causa croada del vell lleó d'Aragó:

«Allà va anar En Jaume, el rei d'Aragó, amb l'esperança de ser coronat pel papa, com els seus antecessors ho havien estat, però no ho va poder aconseguir. *I, dins de les seues possibilitats, va fer molt grans profertes per al socors de la Santa Terra*».

© Josep Antoni Aguilar (UCV)

⁵ Em permet de remetre ací a Aguilar (2006: 212-213), [article consultable a Internet](#).

OBRES CITADES

AGUILAR, J.A. (2006) “[Lo rey d'Aragó no·ns fa sinó greuges e vilanies!: Papat i Casa d'Aragó a la Crònica de Muntaner \(I\)](#)”, dins *Estudis Romànics*, 28, ps.199-230.

BRUGUERA, J. (1979), «Jaume I al Segon Concili de Lió», *Miscel·lània Ramon Aramon i Serra I (=Estudis Universitaris Catalans, XXIII)*. Barcelona, Curial, ps. 119-126.

HAUF, A. (1989) (ed.) Aitó de Gorigos, *La Flor de les Històries d'Orient*, Centre d'Estudis Medievals de Catalunya (Biblioteca Escrinys. Col·lecció de textos medievals breus, 9), Barcelona, ps. 23-28.

PUJOL, J.M. (2001) «[¿Cultura eclesiàstica o competència retòrica? El llatí, la Bíblia i el rei En Jaume](#)», *Estudis Romànics*, XXIII, ps. 147-172.